

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ АРХІТЕКТУРИ

УДК 728.1(1-21)

Л. Г. Бачинська

*професор кафедри основ архітектури та архітектурного проектування
Київського національного університету будівництва і архітектури*

ЖИТЛОВА АРХІТЕКТУРА У СРСР: ІСТОРИЧНІ НАСЛІДКИ ПОЛІТИЧНОГО ВТРУЧАННЯ

Анотація: у статті розглянутий вплив політичних процесів, що відбувалися у радянській державі у різні періоди, на житлове будівництво.

Ключові слова: житлова архітектура, внутрішньодержавна політика, Постанови ЦК КПРС.

Історія радянського періоду в колишньому СРСР і нашій країні є унікальним явищем, аналогів якому немає. Вивчення впливу радянського ладу, мислення громадян соціалістичної держави, що проіснувала найдовший у світовій історії період – 75 років - на усі сфери діяльності надає неоціненні знання, дозволяє, виконавши порівняльний аналіз існування держав з різними видами власності і таких, що відрізняються системою правління, виявити позитивні та негативні аспекти радянського образу життя, оцінити одержану історичну спадщину з різних боків, в тому числі й архітектурно-містобудівну її складову.

Сутність життя людства міститься у його господарській діяльності, людина не може існувати без продуктів харчування, техніки, житла, міської культури і багато іншого, що забезпечує їй соціально-економічний і науково-технічний прогрес. Види господарської діяльності здавна перетворювали людські індивідууми у спільноту, визначали соціальну роль кожного учасника єдиного економічного процесу, формували основу для зародження держави з певною системою правління. Соціальна організація мала внутрішню структуру, спосіб суспільного устрою, створювала деяку форму існування учасників єдиного економічного процесу, необхідну саме для даного виду господарської діяльності і відбиваючу саме цей спосіб суспільного буття. Архітектурно-містобудівна діяльність, її спадщина, котра становить найзначнішу частину

матеріальної культури людства, є результатом економічного життя певного виду соціуму. У відповідності до існуючої структури останнього і ролі кожного з його членів, а також системи правління в державі виникає спосіб розселення представників різних соціальних верств у міському просторі, композиція і форма архітектурно-просторової організації, типологія громадських і житлових споруд, типи містобудівних ансамблів і закономірності їх побудови, стильові переваги, пріоритети у виборі пакету нагальних проблем, котрі потребують вирішення засобами архітектури і містобудування і багато іншого, що знаходиться у компетенції зодчества.

Одним з найважливіших архітектурних об'єктів для людини з давніх-давен було житло, яке забезпечувало умови життєдіяльності, реабілітації фізичних і духовних сил та захист від агресивного впливу довкілля. Житло утворює перепону між зовнішнім середовищем і найближчим до людини простором, котре дозволяє їй потрібну індивідуальну життєдіяльність і варіантність вибору способів особистого існування.

Житловий будинок як архітектурний об'єкт приймає участь у оформленні міського простору, за допомогою зовнішньої архітектури формує певні естетичні якості забудови. Прийоми розміщення житлових будинків допомагають (або навпаки, нівелюють, а може, ігнорують) санітарно-гігієнічний комфорт проживання. Планування житлових будинків, конструктивна система, методи зведення і принцип їх розміщення на ділянці вирішують ступінь їх економічної ефективності. Розмаїття їхніх типів за рівнем комфорту, вартості, умов розташування на міській території або однотипність підходу до їх благоустрою, зовнішнього вигляду, прийомам забудови та іншого свідчать або про впровадження соціальних аспектів проблеми розселення у житлове будівництво, або, навпаки, про те, що їх врахування відсутнє.

Пріоритети у виборі невідкладних завдань житлового будівництва (соціальних, функціональних, санітарно-гігієнічних, естетичних) на протязі усього радянського періоду історії *постійно змінювалися під впливом керівних органів*, хоча завдання економічної ефективності завжди були чітко визначені або, принаймні, малися на увазі, оскільки точний аналіз державних накопичень і матеріальних ресурсів дозволяв достеменно визначити реальний розмір капіталовкладень у житлове будівництво з врахуванням визначеного на певний період росту добробуту радянського народу і суворо проконтролювати витрачання державних коштів на зазначену статтю державного плану, що приймався, та здійснення будівництва у визначені строки та у наміченому об'ємі. *У цьому суть соціалістичного способу виробництва, заснована на плануванні і контролі, а також проголошеному радянським ладом принципі рівного для усіх розподілу державних (або так званих "народних") коштів.*

Історичний огляд архітектурної спадщини радянського періоду дозволяє виявити основні етапи розвитку житлової (і не тільки) архітектури в нашій країні, які значною мірою обумовлені *існуючою системою правління* у державі з соціалістичним способом одержання виробничого продукту та її плануванням так званої внутрішньополітичної і господарської діяльності, а також певною *політико-ідеологічною роллю* радянської держави у спілці інших держав.

Перший етап обумовлений післяреволюційним пошуком архітектури з новим соціальним змістом, що являв народжену молоду державу, образ життя якої певною мірою був підготовлений європейськими утопіями 16-19 століть і скопійований за взірцем любимого вождем пролетаріату вітчизняного роману “Що робити?”. Соціальні перетворення у державі потребували нової типології громадської архітектури, орієнтованої на нового споживача – робітничий клас (“Хто був ніким, той стане всім”), яка мусила докорінним чином виправити стан соціальної несправедливості колишньої Російської імперії. Крім санітарно-гігієнічного комплексу і розвиненої функції архітектури для колишніх соціальних низів, котра була призвана підняти нову архітектуру до палацово-храмового рівня місця життєдіяльності нової людини, важливого значення набуває архітектурна форма, в котру убирається новий соціальний зміст. Саме конструктивізм (а не функціоналізм) більш опукло відбиває нову ідеологію, котра через чіткість і тектоніку конструктивної структури дозволяє заявити нову соціальну програму і безперечні пріоритети радянського ладу. Бурхливі новаторські пошуки в архітектурній галузі передбачають економічність архітектури і призводять до винахідництва не тільки у типології громадської архітектури (приміром, будинків-комун), не тільки у прийомах просторової організації і утворення нових типів структури споруд [1], але й в утворенні нових будівельних матеріалів і конструкцій (наприклад, соломит) [2].

Коли порівнювати 1920-ті роки у Європі і Радянській Росії, то схожість в архітектурних течіях обмежується орієнтацією на певний соціальний шар, споживача-робітника, якому треба надати однакові, достатньо економічні умови проживання з необхідним рівнем санітарно-гігієнічного комфорту (інсоляцією та аерацією). Але робітник європейської держави залишається на низу соціальної піраміди, у Радянській Росії він - господар життя, тому усі соціальні блага для нього, котрі треба не тільки надати, але й *проголосити про них*.

Ідеологічна боротьба між представниками різних течій у професійному середовищі природно обумовила на певний час перемогу конструктивістів в архітектурі (і функціоналістів у містобудуванні) як представників архітектурного стилю, що найточніше відбивав світогляд народу у той період. Функція як нове явище з новим змістом первинна і конче необхідна, естетика –

вторинна, але не проігнорована через те, що *саме вона артикулює назовні про перемогу нового революційного змісту.*

Державного точно сформульованого замовлення на модель естетичного ідеалу поки що немає внаслідок історичних труднощів періоду становлення нашої держави. Надії і сподівання народу на світле майбутнє набирає форми у численних дискусіях за темою: “Якою бути новій архітектурі?”, у баталіях на сторінках професійної преси, в уяві моделей авторського бачення наступного світлого майбутнього. Пошук єдиного правильного шляху вирішення насущних завдань в галузі архітектури супроводжується творчим підйомом і активізацією мислення та певною мірою майже революційною плутаниною і хаосом. До 1930 року накопичується низка політичних подій, апробація різних варіантів подолання економічної кризи, породжених вказівками “згори”, дій місцевої влади відносно центру духовної дореволюційного життя – церкви – як організації, так і її майна. Централізація влади, що народжується, прагне *очолити і проконтролювати* усі сфери діяльності, у тому числі і архітектуру і, в першу чергу, за допомогою створеного Союзу архітекторів замість численних творчих об’єднань-представників, що часто стояли на полярних позиціях відносно сутності революційної архітектури молоді держави робітників і селян.

Складна внутрішньо- і зовнішньополітична обстановка і явище диверсійної діяльності проти нового явища у державному утворенні породжує нав’язливі пошуки внутрішнього ворога: арешти, заслання, перебування у таборах, використання робочої сили ув’язнених для будівництва об’єктів державного значення – усе це накопичує масовий страх.

У 1930 році обнародована невелика за обсягом і проста за змістом Постанова ЦК ВКП(б) “Про перебудову побуту”, головна думка якої міститься в тому, що родина була і залишається основною соціальною одиницею, і однородинне помешкання мусить забезпечувати нормальні умови її проживання [3].

На тлі перелічених вище подій у житті країни в умовах посилення масового страху зміст постанови докорінно змінив творчий процес у формуванні нового житла для робітників. Були усунені будь-які спроби пошуку нових типів будинків за їх просторовою організацією, за варіантами структури, особливо з галереями і коридорами, котрі зв’язували невеликі за площею квартирки з розвиненим блоком громадського обслуговування. Усіляка присутність горизонтальної комунікації в будинку могла спровокувати дорікання на адресу авторів про збереження ідеї будинку-комуни у радянському житлі. Постанова по суті *припинила існування інших, крім секційної, структур житлових будинків*, народжених післяреволюційними

пошуками і частково підхоплених і розвинених з часом іноземними архітекторами.

Секційний тип житлового будинку, що не претендував на будь-який внутрішньодомовий зв'язок з блоком колективного обслуговування, *залишився єдиним у вітчизняній практиці типом структури*, на якому у подальшому була побудована радянська школа типового і індивідуального домобудування. Хто знає, наскільки була б багатшою сьогодні палітра засобів структуро- і формоутворення нашого житла, не з'явився на світ ця постанова, який неоціненний практичний досвід народженої революцією архітектури став би взірцем для світової практики, якими були б здобутки радянської школи типового проектування? Хто знає?...

Централізація влади, що посилилася у передвоєнне десятиліття, неминуче зажадала своєї *демонстрації за допомогою візуалізації у оформленні предметно-просторового середовища*. Централізація влади завжди у всі епохи відбивається у певних принципах просторової організації: простому і ясному по суті вираженню порядку (як відбитті порядку у державі), з ієрархічною структурністю цілого і підкорення йому частин (імітацією державного устрою крупної держави), з осью симетрії, де праве і ліве дзеркально ідентичні, у класичній трактовці архітектурних форм з пишною їх деталізацією (декоративне превалює над функціонально-тектонічним началом, оскільки естетичні якості архітектури мусять красномовно заявляти про силу і міць держави з централізованою владою).

Конструктивістська простота архітектури початку 1930-х років поступово видозмінюється: з'являються декоративні вставлення, фризи, котрі частіше за все зображують людину праці у процесі її діяльності, при чому людину подають у вигляді трудящих мас. Засоби декоративізму відбивають міф про будівництво щасливого життя для народу народними силами у міцній непереможній державі. Схильність до підвищеної декоративності, яка по суті відбивала зміни, що відбулися у системі правління порівняно з 1920-ми роками, була закріплена і стверджена як новаторський творчий напрямок Першими Всесоюзним і Українським з'їздами архітектури (1937 р.), на яких була приділена увага методу соціалістичного реалізму й ідейно-творчій спрямованості у роботі радянських архітекторів. Йшлося про створення "технічно досконалих, економічних, зручних і красивих будинків, які б відбивали радість соціалістичного життя, велич ідей і прагнень нашої епохи". Був засуджений конструктивізм і відмічалася необхідність "творчого використання прогресивної класичної, головним чином, вітчизняної спадщини" [4, с.13]. У матеріалах з'їздів була підкреслена необхідність орієнтації житлового будівництва *на підвищену економічність рішень і у*

формотворенні нової архітектури було рекомендовано використовувати історичну класичну спадщину. Поєднання того і другого постулатів в одному документі *не могло не бути парадоксом*: класична спадщина завжди пишно декорована і вже саме тому такий стильовий напрямок передбачає підвищене розходження коштів і не забезпечуватиме економічну ефективність. Так одночасно і спроба післяреволюційної демократизації суспільного життя була знищена і візуальний її прояв в архітектурі радянського конструктивізму. Передвоєнне десятиріччя – це період подолання в архітектурі вже на той момент застарілого і такого, що не відповідає світогляду тоталітарної держави, конструктивізму й узаконення за допомогою керівних вказівок (нібито приймання загальнонародною думкою) псевдокласицизму.

В наступному історичні події згущуються: Велика вітчизняна війна, тривала і нестерпно важка, очікування великої перемоги, отриманої ціною багаточисленних втрат, непозбутнє горе разом з радістю перемоги. Природне бажання прославити і народ-переможець, і керманіча, і пошарпану під час воєнних подій державу, що заявила про себе на світовій арені! У післявоєнний час загострюється зовнішньополітична ситуація (настає період “холодної” війни) і внутрішньополітичні гоніння (так звана “справа лікарів” та інші). Імперські амбіції радянського керівництва, авторитаризм у відносинах з молодими державами народної демократії і звільненими колоніальними реалізуються у великомасштабності містобудівного ансамблю, набутті пишнішої і більш деталізованої архітектури, зображенні трудящих мас як засобу декоративізму замінюється на більш далекі від реального життя квітково-рослинні мотиви або великофігурні поодинокі скульптури як символи професійних досягнень, як ствердження перемоги соціалізму.

У прагненні зобразити у представниках офіційної архітектури і не тільки її засобами архітектури апофеоз радянського буття і спираючись на рішення з'їздів 1937 року використовувати творчо переосмислену історичну спадщину, радянські архітектори відступили від принципу економічності, забули про нього на догоду прославлення влади і радянського ладу. У житлових будинках як у представниках офіційної архітектури велика увага приділяється зовнішній, парадній частині споруди: її естетичним якостям, що “працюють” на міський простір. Інші важливі аспекти архітектурного проектування відступили на другий план: соціально-функціональний момент не враховується через те, що велике значення надається центру міста, а не його периферії з робочими кварталами, рівень санітарно-гігієнічного комфорту у квартирах центру і околиць різний (на околицях міста у квартирах немає ванної, гарячої води, передбачено комунальне заселення квартир), замість рядкового і вільного

планування мікрорайонів поступово повертається периметральне квартальне (а де ж аерація та інсоляція квартир і території?).

Наслідком цього відбиття мислення післявоєнного десятиріччя явилися значні об'єкти, залишені нащадкам у псевдоампірному стилі. Це славнозвісні вокзали архітектора Душкіна у Сімферополі, Дніпропетровську і багато інших. Розкішні форми псевдоампіру, відлиті у залізобетонних формах, а не виконані з каменю, як це мусило бути, атектонічність застосованих матеріалів і конструкцій (несправжність товщини колони, крупні завершення, ліпнина міцних карнизів – імітація сили) – це свідоцтво поспіху заявлення про себе, бажання удатися у світі при бідності держави, створити міф про непереможність, міць та багатство, котрого насправді немає, а тому це свідоцтво фальшивості, неправди, легенди, як і, між іншим, демонстрація демократичності у 1920-ті роки.

Ідеологія держави-переможниці, відлита у бетонні форми, естетикою псевдоампіру прокривала на весь світ про себе, позабувши про багатостраждальний народ, що виніс перемогу на своїх плечах і заплатив своїми життями за неї. А народ-переможець ще до середини 1950-х років за недостатністю державних коштів і цілеположну роль офіційної архітектури у формуванні міського простору здебільше проживав у гуртожитках, бараках, у землянках, комуналках тощо. А скільки народу могли б поліпшити свої житлові умови, коли б не *потреба рекламувати неперевіреність радянського ладу на державному рівні?*

Після відходу з життя керманича країни-переможниці спалахнули реформи, мета яких була нагадати про безквартирний народ, хоча би трохи поліпшити умови його проживання за рахунок дешевого будівництва максимально мінімізованого індивідуального однородинного помешкання. Відправною точкою у відкритті нового етапу на завершальному шляху перемоги соціалізму явилася Постанова ЦК КПРС та РМ СРСР 1954 року “Про усунення надмірностей в архітектурі і будівництві” [5], основний зміст якої був присвячений пошуку коштів на запропоновані більш досконалі програми житлового будівництва, а також жорсткій критиці об'єктів архітектури “палацово-показного стилю” попереднього періоду та їхніх авторів. В чому була провина архітекторів, котрі точно виконували рішення першого Всесоюзного та Українського з'їздів архітекторів 1937 року і враховували потреби тоталітарної держави, суспільної свідомості, відповідної духові часу, сформованого за тієї системи правління естетичного ідеалу? Тай закордонний досвід будівництва у централізованих державах першої половини-середини 20 століття також надає взірці застосування класичної спадщини (Італія, Німеччина, Великобританія) або її запозичення (США). Постанова 1954 року

гостро засудила діяльність Академії архітектури СРСР, котра, працюючи у помилковому спрямуванні і займаючись головним чином вирішенням зовнішніх сторін архітектури “сприяла розвитку естетських смаків і архаїзму у архітектурі”. “...У багатьох своїх роботах ця Академія була носієм однобічного, естетського розуміння архітектури, перебільшувала і спотворювала роль класичної спадщини, прищеплювала некритичне відношення до неї” (*переклад мій – Л.Б.*) [5]. Зрештою з часом це призвело до її ліквідації. Також були наказані (за що?) багато керівників “за припущені ними надмірності і марнотратства державних коштів при проектуванні і будівництві”, позбавлені звань лауреатів Сталінської премії автори проектів “зовнішньо-показної” архітектури.

М.С.Хрущов поставив завдання розселення сімей в окремі квартири, якими держава наділяла усіх порівну і на мінімально припустимому рівні за недостатністю виділених на масове житлове будівництво коштів. Економічна ефективність мусила проявитися на усіх етапах створення житла: під час оптимізації процесу проектування і будівництва, економії розходування матеріалів, економічності проектного вирішення за рахунок нульового циклу, даху і ліфтового господарства, за рахунок перенесення праці по виготовленню конструкцій у заводські умови і перетворенню процесу будівництва у “монтаж з колес”.

Формування житлової забудови першого етапу масового житлового будівництва заклало основи радянської школи типового проектування, унікального для світового досвіду явища. В процесі роботи з подальшого розвитку типового проектування і будівництва були отримані важливі досягнення: використана і розвинена в наступному модульна система, виявлений важливий для типового проектування елемент – закінчений об’єкт типізації, на який опрацьовувалася уся необхідна будівельникам проектна документація, повернена у реальне проектування і будівництво ідея рядкової і вільної забудови мікрорайону, встановлені трьохступенева система КПО, радіус доступності до її закладів різного рівня, відбувалася праця над поліпшенням конструктивних систем в бік типізації і збільшення параметрів конструктивних елементів, зменшення кількості й удосконалення якості стикування, збільшення ступеню заводської готовності конструкцій, прискорення процесу зведення тощо. Паралельно із здійсненням поставлених завдань проектної справи і будівництва відбувається реорганізація в системі організацій-проектувальників і будівельних. Понад 30 років радянська управлінська машина покращувала і впроваджувала у життя програму, визначену у 1955 році. Нажаль, весь досвід відшліфовування типового проектування базується лише на використанні

секційної структури житлового будинку, винною в чому була горезвісна Постанова 1930 р. “Про перебудову побуту”.

Планування житлового будівництва у СРСР відбувалося за п’ятирічними та більш тривалими етапами, на кожному етапі передбачалося зведення усе більших об’ємів житлових будинків (і площі квартир), зріст норми житлової забезпеченості на 1 людину (тобто пропорційне збільшення площі квартир), підвищення комфорту проживання, поліпшення планувальних і архітектурно-художніх якостей забудови, наскільки це можливо за такого домобудування, зростання ступеню економічної ефективності в розрахунку на 1 м² загальної площі квартир (вартості будівництва, розходування матеріалів тощо), зростання розмірів мінімального містобудівного об’єкту (від мікрорайону до міжмагістральної території) і кількості його мешканців, а також вдосконалення самої системи типового проектування і будівництва.

Життя проектувальників, охоплених процесом типового проектування житла в умовах усе більшого ужорсточення вимог і ускладнення процесу проектування і будівництва, було надзвичайно важким в порівнянні з тими, хто працював в галузі проектування цивільних споруд. Серед основних персон, зайнятих створенням типового проекту, фігурували архітектор, інженер-конструктор та інші суміжники і технолог. Оскільки процес проектування завершувався стадією технологічної підготовленості до виробництва, роль технолога у колективі проектувальників стала вирішальною. Технолог, погоджуючи головним чином усі питання з конструктором і спираючись на нього у своїй діяльності, мимоволі практично спрощував, робив примітивним завдання архітектурного проектування і, тим самим, відсторонював архітектора від творчої участі. В наслідок цього перший етап масового типового проектування являє собою низькоякісну індустріальну архітектуру, але, між іншим, таку, що враховує санітарно-гігієнічний комплекс по відношенню окремого будинку і забудови незалежно від територіального місцеположення, соціальний аспект (рівні для усіх умови проживання) і функціональний на самому примітивному рівні. Естетика індустріального домобудування гранично проста, залежна від технологічних процесів і не є самоціллю формоутворення. Житлова забудова створюється з однотипних за зовнішнім виглядом і планування будинків, що нібито проголошують: “Рівне – так рівне в усьому!” Міське середовище житлових масивів також виглядає типово.

Понабудовували і замислилися про якість архітектури. З’явилася у 1969 році Постанова “Про заходи поліпшення якості житлово-цивільного будівництва”, і проголошено було нове завдання підняти питання естетичних якостей забудови. Але технолог, як і колись, не поступається першістю серед фахівців, через це у типовому проектуванні припускаються нових помилок:

конструктивну схему з трьома поздовжніми несучими стінами (де зручно проводити реконструкцію житлового будинку) замінюють на схему з поперечними несучими стінами з важкого бетону з кроком 3,00, потім 3,30 і навіть 3,60 м (де взагалі ніколи неможлива будь-яка реконструкція); переходячи на блок-секційний метод проектування (коли закінченим об'єктом типізації є секція будь-якої конфігурації), не засвоюють на ДБК і не впроваджують у міську забудову секції складної форми плану, що забезпечують різноманітні прийоми містобудівної композиції – поворот, примикання з трьох або чотирьох боків; через горезвісну “зручність” складування конструктивних елементів не засвоюють зовнішні панелі складної конфігурації в плані (як у 137 серії ЛенНІІпроекту, майстерні №16), котрі усували частину стиків, а, отже, і майбутні протікання і промерзання стін; не працюють над обладнанням для формування панелей зовнішніх стін, щоби урізноманітнити пластику фасаду житлового будинку; з огляду на необхідність прискорення процесу будівництва, орієнтуються на великопанельне будівництво як єдиний для перспективи напрямок; а у монолітному домобудуванні із залізобетону опрацьовують варіанти з об'ємно-переставною та щитовою опалубкою, котра формує невеликі за розміром суцільно замонолічені чарунки, що не підлягають модернізації; працюючи над збільшенням конструктивного модулю до 120 см (і навіть до 150 см для зручності організації вбудованого у перші поверхи громадського обслуговування), не думають про те, що таке укрупнення модулю призведе до спрощення фасадної структури і зниження архітектурно-художніх якостей житлових будинків, вже і так занадто бідних за пластикою. Отож, поступка ролі архітекторів на користь першості технологів здатна викликати вельми негативне сприйняття спадщини радянської епохи.

Лапідарність індустріальної архітектури завершального етапу радянської країни – носій своєрідної естетичної інформації – про “громадність” планів житлового будівництва держави періоду розвиненого соціалізму, про рівність усіх її громадян, котрі, як передбачалося, мешкають у однакових, нібито достатньо комфортних умовах, про високу технологічність будівельного процесу. Тільки тепер, як минув значний час, очевидно, що нестача квартирної площі, неврахування висоти проживання, неможливість провести деяку, хоч невеличку модернізацію планування, враховуючи індивідуальні потреби мешканців, однаковість зовнішня і внутрішня вимушено *стандартизували образ життя громадян країни соціалізму.*

Підсумком тривалого етапу типового проектування масового будівництва житла явилася відмова від попереднього досвіду. Разом із зруйнованою тоталітарною державною структурою і вибором незалежною Україною, як і іншими колишніми союзними республіками, зовсім не соціалістичного способу

господарювання майже “канули в Лету” і система ДБК, і будівельних трестів, і великопанельне домобудування, що ледве жевріють на сьогодні.

В умовах безладу у господарстві, що настав у країні, при зруйнованій до основи унікальної створеної на протязі 35 років школи типового проектування і будівництва житла ХК “Київміськбуд”, що прийняла на себе усі клопоти про житлове будівництво у столиці, а пізніше і в інших містах України, узялася з нуля формувати новий напрямок – будівництво з монолітного залізобетону, на шляху становлення якого також вершиться значна кількість помилок. Відсутність керівної ланки у вигляді державного замовлення на будівництво житла і державних капіталовкладень, неможливість планування об’ємів житлового будівництва призвели до гострого спаду будівництва, хаотичності у забудові, неможливості використовувати принципи ансамблевості забудови, до автономності житлових комплексів, що будуються, по відношенню до міського оточення і т.п. Основним регулятором процесу зведення житлових будинків на сьогодні є ринок.

Отож, короткий історичний огляд етапів формування архітектури житла і його будівництва понад 75 років радянського періоду існування нашої держави показав, що процес створення архітектури цивільних будівель і архітектури житла слідував за змінами у системі правління держави, спрямовувався прийнятими рішеннями керівних органів, підлягав плануванню і контролю з боку держави. Усю історію розвитку житла у СРСР можна умовно розподілити на *два часових періоди: перший* – 1920-початок 1950-х років – являє собою поступовий перехід від новаторських пошуків, усвідомлення сутності житла для робочої людини нібито у вільній (тобто демократичній?) країні, де робітник – “гегемон”, де проголошена “диктатура пролетаріату”, до повної протилежності – тоталітарному режиму, що працював під прикриттям міфу про вільну країну відповідно змінам системи правління. Функціоналізм-конструктивізм поступово перетворювався у псевдокласицизм-псевдоампір.

Другий період, на перший погляд, представляв собою певний стрибок у історії розвитку радянського житла: на протязі перших 1-1,5 років відбувається повна переорієнтація житлового будівництва на масовість й індустріальність і далі - поступове вдосконалення у напрямку типового проектування і будівництва (друга половина 1950-1980-ті роки). Зміна влади, усунення фігури керманіча, колегіальність у системі правління, незважаючи на головну роль генсеку призвели до змін парадигми житлового питання.

Слід пам’ятати, однак, що нібито стрибок у програмі дій відносно будівництва житла насправді був підготовлений усім попереднім пошуком економічних планувальних типів (у 1920-початку 1930-х років у працях Будкому РРФСР та іншими); використанням індустріальних стінових

конструкцій, перекрив, фундаментних блоків (1930-1940-ві роки); типізацією проектних вирішень для будівництва у міських селищах (периферійних житлових районах – кінець 1940-початок 1950-х років).

Отже, політичне втручання у житлове будівництво на протязі усього радянського періоду існування нашої держави докорінно змінювало основний рух розвитку житлового будівництва, інколи, як демонструє наша історія, навіть у протилежні напрямки.

Накопичений у другий половині 20 століття радянський житловий фонд займає значний простір наших міст, типова забудова формує їхній вигляд. Впроваджене у життя сучасне яскраво індивідуальне розмаїття житлової архітектури скоріше рекламує творчу майстерність авторів, ніж поважно і делікатно вбудовується у вже сформований міський організм, і тому скоріше руйнує його цілісність, ніж вдосконалює, а часто просто не гармоніює з типовою забудовою.

Відносно типової забудови очевидно, що:

1) радянський житловий фонд повинний бути збереженим як представник унікальної радянської історії, як представник радянської школи типового проектування, як такий, котрому на сьогоднішній день немає альтернативи, оскільки жодна з існуючих нині організацій не може взяти на себе і виконати житлове будівництво у такому ж обсязі відповідно до потреб населення;

2) міське середовище на житлових масивах масової типової забудови слід розглядати з точки зору ансамблевості і доповнювати її точковими новобудовами з огляду на містобудівну композицію; вдосконалювати і насичувати її обслуговуючу інфраструктуру (влаштування паркінгів, сучасних торгівельних підприємств, озеленення тощо);

3) усі типові житлові будинки незалежно від часу і якості їхнього будівництва потребують модернізації для осучаснення простору перебування родини, не тільки горезвісні “хрущівки” (але як це здійснити за вузького кроку поперечних несучих стін?);

4) капітальний ремонт, модернізація зовнішнього вигляду, утеплення і нове колористичне вирішення необхідні для фасадів типових житлових будинків, що слід виконувати з врахуванням законів відеоєкології.

Список використаних джерел

1. Хигер Р. Проектирование жилищ 1917-1933. – М.: Гл. ред. строит. лит., 1935. – 93 с., прил.
2. Гинзбург М. Жилище: опыт пятилетней работы над проблемой жилища. – М.: ГОНТИ, 1934. – 190 с., ил.
3. Постановление ЦК ВКП(б) “О перестройке быта”. – Современная архитектура, 1930, №3. – с.3.
4. Архітектура Радянської України за 40 років. - Київ: Держбудвидав, 1957. – 251 с., іл.
5. Постановление ЦК КПСС и СМ СССР “О ликвидации излишеств в архитектуре и строительстве” - “Правда”, четверг, 10 ноября 1955 г.
6. Постановление ЦК КПСС и СМ СССР “О мерах по улучшению качества жилищно-гражданского строительства”. – Москва: 1969.

Аннотация

В статье рассмотрено влияние политических процессов, которые происходили в советском государстве в разные периоды, на жилищное строительство.

Ключевые слова: жилищная архитектура, внутригосударственная политика, Постановления ЦК КПСС.

The summary

In clause the influence of political processes on housing construction is considered which occurred in the Soviet state in the different periods.

Key words: housing architecture, internal politics, Decision of Central Committee of Communist Party.